

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türkiye'de İslami İlimler:
Tefsir ve Kur'an İlimleri I

ISSN 1303-9369

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 18 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu Editör Yunus Uğur ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardıç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır,
F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Mustafa Kara, <i>Uludağ Üniversitesi</i>
Gökhan Çetinsaya, <i>T. C. Başbakanlık</i>	Kemal Karpat, <i>Wisconsin Üniversitesi, ABD</i>
Mehmet Genç, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Sabri Orman, <i>T. C. Merkez Bankası</i>
Tevfik Güran, <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Ali Birinci, <i>Polis Akademisi</i>
Mehmet İpşirli, <i>Medipol Üniversitesi</i>	İhsan Fazlıoğlu, <i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
Cemal Kafadar, <i>Harvard Üniversitesi, ABD</i>	

Türkçe Redaksiyon Bekir Karakoç, Ahmet Özer

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 pbx **Faks** 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org.tr **internet** www.talid.org

Basım Yılı 2015

Grafik Tasarım: Salih Pulcu **Tasarım Uygulama:** Nisanur Karakuş, Zeyd Karaaslan

Baskı-Cilt Şenyıldız Matbaacılık Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi No: 19c Blok 102 Topkapı/İstanbul

Sertifika No: 11964 Tel: 0212 483 47 91

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. MLA International Bibliography, Index Islamicus, EBSCO Publishing, Turkologischer Anzeiger ve ASOS Index gibi indekslerce taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlansın iade edilmez.

@ Yayınlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türkiye’de İslami İlimleri: Tefsir ve Kur’an İlimleri I

SAYISI

Sunuş 5-7

*Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kur’an ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış:
Birincil Eserler ve Onlara Dair İncelemeler* 9-66

M. Suat MERTOĞLU

Osmanlı Dönemi Dirayet Tefsirleri 67-137

Muhammet ABAY

II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kur’an Mealleri 139-189

Mustafa ÖZTÜRK

Osmanlı Dönemi Tefsir Çevirileri 191-232

Abdulhamit BİRİŞİK-Recep ARPA

İsmail Cerrahoğlu ile Türkiye’de Tefsir Çalışmaları Üzerine 233-240

Osmanlılar’da el-Keşşâf ve Envârü’t-Tenzil Hâşiyeleri 241-273

Şükrü MADEN

Yazma İhlas Sûresi Tefsirleri Bibliyografyası 275-302

Ahmet Faruk GÜNEY

Molla Gürânî’nin Gâyetü’l-Emâni’si 303-336

Mahmut AY

Ebussuûd Efendi’nin İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm’i 337-363

Âdem YERİNDE

İsmâil Hakkı Bursevî'nin Rûhu'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân Adlı Tefsiri 365-385
Ali NAMLI

Tefsîri Mehmed Efendi ve Tibyân Tefsiri 387-404
Orhan İYİBİLGİN

Osmanlı Dönemi Âyet Tefsirleri 405-417
Burhan BALTACI

Âlûsî ve Rûhu'l-Me'ânî'si 419-460
Alican DAĞDEVİREN

Tezîr Alanında Yapılan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme 461-489
İsmail ÇALIŞKAN

*II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrasında Yayınlanan Bazı Dergilerde
Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar* 491-518
Ercan ŞEN

Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü 519-539
Ömer KARA

*Osmanlı Eğitim Mirası:
Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler / Mustafa Gündüz (haz.),* 541-546
Orhan İYİTOĞLU

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Temmuz 2011 - Aralık 2011* 547-582

Sunuş

Türkiye’de İslami İlimler üzerine yapılan çalışmaların hâsulasını ortaya koymayı hedefleyen bir serinin ilk ayağını oluşturan *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*’nin (TALİD) bu sayısı, *Tefsir ve Kur’an İlimleri* başlığıyla iki cilt halinde yayınlanıyor. Serinin devamını ise, hâlihazırda çalışmaları sürdürülen ve yine Türkiye’de İslami İlimler üst başlığıyla yayınlanacak olan Fıkıh, Kelam, Hadis ve Tasavvuf başlıklı sayılar oluşturacak. Bu seride Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde yapılan İslami İlimler çalışmalarının bir envanterini çıkarmak, bu alanı genel olarak tanımlamak için mevcut çalışmaları değerlendirmek, henüz araştırmacıların yeteri kadar ilgisini çekmemiş kaynak ve temaları gündeme getirmek ve bu alana katkıda bulunmuş belli başlı kurumsal ve kişisel gayretleri ortaya koymak amaçlanmaktadır. TALİD’in ana eksenini oluşturan tematik literatür değerlendirmeleri ve tanıtım makaleleri bu seride İslami İlimler Tarihi merkezli olarak özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

Tefsir ve Kur’an İlimleri başlığıyla iki cilt hâlinde hazırlanan bu sayının cilt dağılımında mümkün merteye kronolojik ayırım göz önünde tutuldu. Osmanlı dönemi (özellikle klasik dönem) literatürü ile ilgili yazılara ilk ciltte; Cumhuriyet dönemi literatürü hakkında olanlara ikinci ciltte yer verildi. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi literatürünü birlikte ele alan bazı yazılar ise hem kronolojik yoğunluğuna, hem de hacmine dikkat edilerek ciltlere dağıtıldı.

Elinizdeki *Tefsir ve Kur’an İlimleri I* sayısının giriş yazısını – aynı zamanda sayı editörü olan – M. Suat Mertoğlu kaleme aldı. “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kuran ve Tefsir Literatürüne Toplu Bir Bakış: Birincil Eserler ve Onlara Dair İncelemeler” başlıklı yazısında Mertoğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Kur’an’ın anlaşılması, açıklanması ve yorumlanması hususunda kaynak niteliği taşıyan birincil literatür ve bilhassa son otuz beş yılda bu kaynakların tespit, tahlil ve değerlendirmesi şeklinde oluşan zengin ikincil literatür üzerine eğilerek bu literatürün tasnifini yapmak suretiyle okuyucuya toplu bir resim sunmaktadır. Muhammet Abay Osmanlı dönemi tefsir ilminin tarihi serüvenini ele aldığı “Osmanlı Dönemi Dirayet Tefsirleri” başlıklı yazısında, bir yandan konuyla ilgili çalışmaların seyrini ortaya koyarken, öte yandan dirayet tefsirlerini ele alarak müelliflerinin kısa biyografileri, yazdıkları tefsirlerin kısa tanıtım ve değerlendirmeleri ile hakkında yapılan çalışmalar üzerinde durmuştur. Mustafa Öztürk “II. Meşrutiyet’ten Günümüze Kur’an Mealleri” başlığını taşıyan yazısında II. Meşrutiyet tecrübesinden itibaren bir asırlık zaman aralığında günümüze değin hazırlanan iki yüz kadar mealin çok boyutlu ve dramatik hikâyesini ele alırken, Kur’an’ın Türkçe çevirilerini

ifade eden teknik bir terim olmanın ötesinde dinî, fikrî, siyasî anlamlar ve imalar içeren “meal” kavramı üzerinde durmaktadır. Abdülhamit Birişik ve Recep Arpa'nın birlikte kaleme aldıkları “Osmanlı Dönemi Tefsir Çevirileri” başlıklı yazı aslı Arapça veya Farsça olup Osmanlı döneminde tercüme ve adaptasyon yoluyla Türkçe'ye aktarılan tam tefsir tercümeleri ve bununla birlikte sadece bazı bölümleri tercüme edilenler, özetlenmek veya genişletilmek suretiyle Türkçe'ye aktarılan tefsirleri konu edinmektedir. Şükrü Maden yazısında Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* ve Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* isimli tefsirleri üzerine kapsam ve muhteva açısından kısaca bahsederek, Osmanlı döneminde bu tefsirler üzerine yazılan hâşiyeye türünde sekiz örneği kapsamı, telif sebepleri, muhtevaları, kaynakları, matbû ve yazma nüshaları üzerinden inceledi ve yazısının sonunda bir Osmanlı dönemi *el-Keşşâf* ve *Envârü't-tenzîl* hâşiyeleri literatürüne yer verdi. Ahmet Faruk Güney'in Türkiye'deki yazma eser kütüphanelerinde bulunan müstakil İhlâs sûresi tefsirlerini tanıtan yazısı, Osmanlı dönemi müstakil yazma İhlâs sûreleri bibliyografyası özelliğini ve yazma eserlerin dikkate alınmadığı modern tefsir tarihi yazımına katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Tanıtım yazıları arasında Osmanlı tefsir literatürünün önemli örneklerinden biri olan ve kendisinden önceki tefsirlere ciddi eleştiriler yönelten Molla Gûrânî'nin *Çâyetü'l-emânî* isimli tefsirini, kaynakları, yöntemi ve özgünlüğü açısından tanıtan bir yazı Mahmut Ay tarafından kaleme alındı. Diğer bir tanıtım yazısında ise Âdem Yerinde Ebussuûd Efendi'nin yazıldığı günden itibaren ilim ve siyaset çevrelerinin büyük alakasına mazhar olan *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-kerîm* adlı tefsirini bütün yönleriyle ele alarak tefsir tarihindeki yerini ortaya koymuştur. Ali Namli yazısında İsmâil Hakkı Bursevî ve yazıldığı zamandan günümüze kadar birçok çalışmaya kaynak olmuş, baskıları, ihtisarları ve tercümeleri yapılmış, akademik çalışmalara konu olmuş *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an* adlı tefsirini tanıttı. Orhan İyibilgin'in tanıtım yazısı Tefsîri Mehmed Efendi lakabıyla meşhur, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî, es-Sivâsî ed-Debbâğ'a ait *Tercüme-i Tibyân* tefsiri üzerinedir. Osmanlı dönemi Tefsir geleneğinin kendine mahsus özelliklerinden birisi olan, bir ya da birkaç âyetin tefsir edildiği âyet tefsirleri üzerine bir tanıtım yazısını Burhan Baltacı yazdı. Alican Dağdeviren *Rûhu'l-meânî* adlı Kur'an-ı Kerim tefsirinin müellifi Mahmûd Şihâbuddin el-Âlûsî'nin hayatı, eserleri ve tefsirini ele alan bir tanıtım yazısı yazdı. İsmail Çalışkan'ın yazısı İlahiyat alanı içinde yer alan Tefsir Bilim Dalı'nda yapılmış olan doktora tezlerinin tarihi seyri, sayısal oranları, araştırma yöntemleri, muhtevaları ve eğilimleri bakımından inceleyerek tasnif ve tahlil etmektedir. Ercan Şen yazısında II. Meşrutiyet Dönemi ve sonrasında yayınlanan bazı dergilerde Kur'an ve Tefsirle ilgili çalışmaları belli başlıklar altında incelerken, Kur'an ve tefsir birikiminin hangi hususlarda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü'nü konu edinen Ömer Kara, Osmanlı'da bir gelenek haline gelen ve Ramazan aylarında padişah huzurunda gerçekleştirilen münazaralı tefsir derslerine iştirak edenlerin kaydettikleri çoğu yazma halindeki metinleri incelemektedir. Sayının son yazısı ise dosya konusu dışında bir tanıtım yazısı olup, Orhan İyitoğlu tarafından kaleme alınan bir eser tanıtım yazısıdır. Web sitemizde ilan edildiği üzere bundan sonra her sayıda dosya konusu ile birlikte diğer konularla ilgili yazılara da yer verileceğinden literatür değerlendirmeleri, kişi-eser-çeviri merkezli tanıtım-eleştiri yazıları, vefeyat, akademik etkinlik tanıtım yazıları türünden çalışmalarınızı dergimize gönderebilirsiniz.

Türkiye'deki Tefsir ve Kur'an ilimleri çalışmalarını konu edinen bu sayının söyleşisi sahanın öncü isimlerinden biri olan ve 1960 yılında Türkiye'de Tefsir alanında ilk doktora çalışmasına imza atan İsmail Cerrahoğlu ile gerçekleştirildi. Bu söyleşide Tefsir tarihine yönelik araştırmalarıyla Türkiye'deki akademik çevrelerde kendisinden sonraki çalışmaların seyrini belirleyen Cerrahoğlu'nun aynı zamanda Türkiye'de Tefsir çalışmalarının da tarihi olarak değerlendirilebilecek hayat hikâyesini bulacaksınız.

Nihayet derginin son kısmında ise Türkiye araştırmaları üzerine Temmuz 2011 - Aralık 2011 tarihleri arasında yayınlanan dergi ve makaleleri bulabileceğiniz bir ek bulacaksınız.

Bu sayıda çeşitli nedenlerden ötürü yer verilemeyen, bununla beraber Türkiye'de Tefsir ve Kur'an İlimleri literatürü çerçevesinde zikredilmesi gereken bazı alanlar ve türler de bulunmaktadır. Sayının planlama aşamasında gündeme alınmış olmakla birlikte uygun yazıların temin edilemediği bu türden başlıklar arasında Osmanlı öncesi Türkçe Kur'an tercüme literatürü, Osmanlı dönemi tecvit ve kıraat literatürü yanında sûre tefsirleri ile tefsir risâleleri, Osmanlıda tefsirin eğitim ve kurumsal boyutuna dair literatür, Cumhuriyet döneminde konulu tefsir literatürü yanında sadeleştirme ürünü meâl ve tefsirlerin sorunları ile oryantalist birikimin Türkiye'ye yansımalarına dair literatür gibi bazıları sayılabilir.

Bu sayının çıkmasını sağlayan yazarlara, hakemlere, ajans görevlilerine, yayın ve danışma kuruluna teşekkürlerimizi sunuyoruz. Tefsir sayılarının hazırlanmasında başından sonuna gösterdiği gayretten ötürü sayı editörü Doç. Dr. M. Suat Mertoğlu'na bilhassa teşekkür ediyoruz.

Türkiye'de İslami İlimler serisinin *Tefsir ve Kur'an İlimleri II* sayısında görüşmek üzere...

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

